

Розділ 4

ФІНАНСИ І БАНКІВСЬКА СПРАВА

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2\(52\).157-165](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.2(52).157-165)

УДК 336.76:339.72(447)

Бачо Р.Й., Потоки Г.Ф.

ЕВОЛЮЦІЯ ВПЛИВУ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУТІВ НА РОЗВИТОК РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

В статті розглянуто розвиток ринків небанківських фінансових послуг України в ретроспективі основний акцент роблячи на інтеграційному аспекті такого розвитку. Автором виділено чотири етапи розвитку досліджуваних ринків враховуючи активність держави на регулювання процесів на ринках: нерегульованості, початковий етап перманентної урегульованості, турбулентного впливу в умовах глобалізації та новітній етап в умовах євроінтеграції. В роботі зроблено висновок про формування докорінної трансформації структури управління та рівня впливу Нацкомфінпослуг та посилення державно-приватного партнерства на ринках.

Ключові слова: небанківські фінансові установи, ринки небанківських фінансових послуг, Нацкомфінпослуг, державне регулювання, європейська інтеграція.

Постановка проблеми. Ринки небанківських фінансових послуг (НФП) є невід’ємними складовими сучасної ринкової економіки. На даний час державне регулювання ринків НФП є спонукальним чинником на шляху до ринкової економіки. Функціонування фінансової системи України за роки незалежності дозволяє здійснити оцінку ролі та місце держави на ринках НФП. Останні пропозиції органів державної влади щодо реорганізації системи державного регулювання за цим ринком можуть негативно відобразитись на подальшому функціонування та довірі споживачів національним ринкам фінансових послуг та саме державі. Адже лише остання здатна гарантувати стабільність та сталість розвитку ринку небанківських фінансових послуг та фінансового ринку в цілому. Ретроспективний аналіз державного регулювання досліджуваних ринків дозволить підкреслити важливість та необхідність подальшої присутності центрального органу регулювання на цих ринках з метою недопущення тих помилок, що були притаманні періоду 1991-2002 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливостям розвитку національного ринку

небанківських фінансових послуг присвячені праці О. Барановського [1], Є. Бондаренко [2], Н. Внукової [13], Н. Левченко [7] та ін. Окремі сфери даних ринків досліджуються у наукових працях Б. Дадашева [4], С. Науменкової [8], О. Школьник [16], Н. Пойди-Носик [9], З. Плиси [11] та ін. Водночас, необхідно констатувати, що дослідження функціонування ринків небанківських фінансових послуг є в повній мірі не дослідженим, особливо у частині ретроспективного аналізу впливу заходів державних регуляторів на функціонування піднаглядних ринків.

Формулювання цілей статті. Метою статті є здійснення аналізу впливу державного регулювання на розвиток ринків НФП в ретроспективі.

Опис основного матеріалу дослідження. Важливим аспектом з’ясування причин розвитку ринків НФП сьогодення є здійснення ретроспективної оцінки становлення та функціонування державного регулювання цих ринків з моменту проголошення Україною незалежності. Важливо відмітити, що система державного регулювання ринку небанківських фінансових послуг у 90-х рр. ХХ ст. не мала комплексного характеру. Адже до моменту створення Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України у 2003 р. лише деякі сегменти ринків НФП регулювалися державою.

На ринках НФП неперервність та певна системність здійснення державного регулювання

© Бачо Роберт Йосипович, к.е.н., доц., завідувач кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, м. Берегово, Закарпатська область

Потоки Габор Федорович, асистент кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, м. Берегово, Закарпатська область

властиві були страховому ринку. Після розпаду СРСР в нових умовах почали активно створюватися страхові організації, певний рівень контролю за роботою яких здійснював Укрдержстрах. Отже у перші роки незалежності конкретно визначеного органу державного регулювання ринків страхових послуг не було. Тільки в 1993 р. було утворено Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю «Укрстрахнагляд». Саме тоді впроваджено єдиний державний реєстр страхових компаній і видано перші ліцензії на здійснення страхової діяльності, яку включено до переліку КВЕД як виключний вид діяльності [2, с. 32]. Однак правове законодавство було так прописане, що можна було створити страхову компанію у формі господарських товариств (крім ТОВ), сформувавши статутний капітал, еквівалентний 5000 дол. США за курсом НБУ. Така ліберальність законодавців призвела до зростання кількості страховиків – їх налічувалося понад 700 [6, с. 43]. Укрстрахнагляд фактично не мав усіх необхідних повноважень нагляду та контролю за діяльністю страховиків, про що свідчить відсутність чіткої зведеної статистичної інформації в цій сфері.

У цей час відбулося поступове зростання вимог законодавства України щодо мінімального розміру статутного капіталу страховика. Так, Законом України «Про страхування» в його першій редакції (1996 р.) мінімальний розмір статутного фонду страховиків був збільшений і встановлений у сумі, еквівалентній 100 тис. ЕКЮ (за курсом НБУ), а для страховиків, створених за участю нерезидентів, – у сумі, еквівалентній 500 тис. ЕКЮ (з 1999 року – євро) [6, с. 44]. У 1999 р. у ході адміністративної реформи функціонально був переданий Міністерству фінансів України. У структурі останнього до 2003 р. функціонував Департамент фінансових установ та ринків, однак, як відмічає вітчизняний науковець В. Плиса, відомство не приділило належної уваги страховій системі, внаслідок чого відсутні чітко визначені концептуальні основи державної політики стосовно страхування [11]. У той період не було вирішено питання соціально-економічних пріоритетів страхування; не визначено балансу між соціальним страхуванням і страхуванням на цивільно-правових основах; залишилося невирішеним питання моделі державного регулювання страхового ринку; політика держави стосовно страхування була непослідовна, окремі заходи декларувалися без попереднього фінансово-економічного обґрунтування тощо [10, с. 212].

На відміну від страхового ринку, в системі кредитних спілок у перше десятиліття

незалежності України не здійснювалося державного регулювання. Це з одного боку пояснюється тим, що діяльність таких установ стала можливою лише з 1988 р., коли було прийнято Верховною Радою СРСР Закон «Про кооперацію», адже в радянський час було заборонено здійснювати таку діяльність. З іншого боку, пояснюється особливим юридичним статусом кредитної спілки. Так, згідно з Указом Президента України «Про Тимчасове положення про кредитні спілки в Україні» зазначена фінансова установа є неприбутковою організацією. У зв'язку з цією особливістю важливу роль у впорядкуванні діяльності системи кредитної кооперації на початку 90-х років ХХ ст. відіграв НБУ, який у межах своєї компетенції погоджував статuti КС у частині кредитування та розрахунків і надання позичок ними [11]. Типовий статут КС погоджувався керівниками регіональних управлінь НБУ. У зв'язку з неоднозначністю положень зазначеної Постанови [11] існували випадки відмови у погодженні статуту КС, з аргументуванням, що погодженню підлягає лише та частина, що стосувалася кредитування, провадження розрахунків та надання позичок. Інші питання, що містилися в ньому, – про повноваження, склад та структуру управління КС тощо – не були предметом погодження з боку НБУ. Можна резюмувати, що здійснювалося довільне трактування норми Положення [11], що ускладнювало роботу КС. Фактично у 90-х роках реєстрація КС здійснювалася на рівні територіального органу державної влади, подібно до реєстрації громадських організацій з місцевим статусом, законодавство не передбачало єдиного державного реєстру кредитних установ.

У 2000 р. з близько 600 діючих КС в Україні лише 250 звітували про свою діяльність [15, с. 20]. Відсутність достовірних даних пов'язана з тим, що ці установи реєструвалися на місцевому рівні, аналогічно як інші громадські неприбуткові організації, а також з відсутністю єдиного державного реєстру фінансових установ. КС лише на добровільних засадах могли здавати статистичну звітність НБУ, але такої норми не було зафіксовано в нормативно-правових актах. У зв'язку з відсутністю регулятивних повноважень НБУ щодо діяльності КС не відмічається висока достовірність акумульованої звітності – НБУ не здійснював належного оперативного нагляду за своєчасністю, повнотою та коректністю поданої звітності, а також не проводив обов'язкових регулярних перевірок з метою підтвердження її достовірності. На той час більш достовірною статистикою щодо стану та фінансової діяльності КС існувала лише щодо членів Національної

асоціації кредитних спілок України (НАКСУ) і була єдиним об'єднанням КС України. Таке становище зумовлене тим, що в межах НАКСУ в режимі інституційного регулювання було впроваджено систему постійного моніторингу фінансового стану КС, яка передбачала подання та аналіз звітності розширеного формату. У 2000 р. до НАКСУ входило 102 спілки з 19 регіонів України та додатково супроводжувалися 30 спілок – потенційних членів [15, с. 20]. На основі наведеного вище можна зробити висновок про відповідність статистичних даних лише у кожній п'ятій КС.

Констатується недостатність даних про діяльність тих КС, що не звітувалися НАКСУ, і за таких умов діяльність певної частини з них була сумнівною з точки зору статутних завдань та системного призначення кредитних спілок на фінансовому ринку. Це підтверджували кілька резонансних справ про фінансові піраміди, що діяли під назвою КС, користуючись

законодавчою невизначеністю та безконтрольністю. Найбільш відомою є справи КС «Пінгвін» з м. Біла Церква, в якій 1997 р. втратили свої кошти близько 10 тис. громадян [15, с. 20].

Система регулювання діяльності ринків НФП послуг в перші роки незалежності України була фрагментарною і знаходилася на етапі становлення. В той час як регулювання та нагляд за діяльністю банківських установ та інфраструктури фондового ринку досягли відносно позитивного досвіду у 1995-2002 рр., регулювання діяльності НФУ було незадовільним, а в деяких випадках – взагалі відсутнім. Проблеми, що характеризували ринки НФП на початку 2000-х рр., узагальнено у табл. 1 Слід зазначити, що накопичені проблеми, що характеризували ринки НФУ України на початку XXI століття, повинні були частково вирішитися завдяки створенню певної системи регулювання та нагляду за діяльністю НФУ.

Таблиця 1

Проблеми, що перешкождали розвитку ринків НФП України у 2000-х рр.

Ринки НФП	Основні проблеми
Кредитне кооперування	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність повноцінного спеціального законодавства та рамкового законодавства про кооперацію. 2. Відсутність державного органу регулювання та нагляду. 3. Відсутність ефективного механізму забезпечення фінансової стабільності кредитних спілок та захисту інтересів їх вкладників. 4. Можливість дискредитації ідеї кредитної кооперації у зв'язку з діяльністю «псевдоспілок».
Недержавне пенсійне забезпечення	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність будь-якого спеціального законодавства, регулювання і нагляду за діяльністю НПФ. 2. Відсутність на фінансовому та фондовому ринках України надійних інструментів довгострокового розміщення залучених пенсійних внесків. 3. Повільність та непослідовність реформування солідарної пенсійної системи. 4. Дискредитація ідеї недержавного пенсійного забезпечення в результаті діяльності протягом 1993-1995 рр. фінансової піраміди під назвою НФП «Оберіг».
Лізингових послуг	<ol style="list-style-type: none"> 1. Недосконалість спеціального законодавства. Неприятливий режим оподаткування. 2. Практична неможливість залучення незалежними лізингодавцями (компаніями, що створені без участі банків або підприємств-виробників лізингової продукції) необхідних для здійснення лізингових операцій ресурсів у формі банківського кредиту або товарного кредиту виробника. 3. Дискредитація ідеї лізингової діяльності в процесі створення «квазідержавної» системи лізингу, а також розвиток «псевдолізингу». 4. Низька платоспроможність суб'єктів – лізингодержувачів.
Страхових послуг	<ol style="list-style-type: none"> 1. Невирішеність питання про збільшення розміру мінімального статутного капіталу. 2. Невирішеність питання прямої присутності іноземних СК на ринку України. 3. Наявність відомчого або територіального протекціонізму щодо діяльності окремих СК з боку органів центральної та місцевої виконавчої влади. 4. Відсутність надійних інструментів довгострокового розміщення залучених коштів, що перешкоджає розвитку страхування життя, а також медичного та пенсійного страхування. 5. Неналежне регулювання здійснення обов'язкового страхування на рівні підзаконних нормативних актів органів центральної виконавчої влади.
В цілому	<ol style="list-style-type: none"> 1. Безсистемність, незбалансованість та нескоординованість розвитку ринку небанківських фінансових послуг з процесами реформування банківської системи, підтримки малого та середнього бізнесу, здійснення соціальної політики. 2. Відсутність інституційного та недосконалість функціонального рамкового законодавства щодо здійснення фінансових операцій, функціонування фондового та фінансового ринків, організаційно-правових засадах діяльності.

Ринки НФП	Основні проблеми
	3. Наявність неорганізованого та «тіньового» ринку небанківських фінансових послуг, про обсяги та характер яких немає жодної офіційної інформації. 4. Низька прозорість діяльності НФУ через недосконалість механізмів обліку, збору, аналізу, розкриття і оприлюднення інформації про цю діяльність. 5. Відсутність або недостатня ефективність системи професійної підготовки та сертифікації фахівців небанківських фінансових установ. 6. Низький освітній рівень та рівень поінформованості менеджменту суб'єктів реального сектору економіки та широких верств населення щодо можливостей та характеру фінансових послуг, що надаються небанківськими фінансовими установами.

Узагальнюючи зарубіжний досвід створення системи державного регулювання ринків НФП Координаційна рада розглянула кілька варіантів створення механізму державного регулювання. При розгляді варіантів створення системи ефективного регулювання ринків НФП розглядалися такі питання: повноти та ефективності існуючої системи регулювання усіх ринків фінансових послуг; розміру ринків фінансових послуг, обсягів операцій та активів фінансових послуг; рівня довіри до ринків фінансових послуг, традицій та передумов створення системи регулювання.

Державне регулювання ринків НФП набуло системного характеру лише у 2001 р., коли було прийнято Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» [5], в якому закладені основи політики держави в цьому сегменті фінансових відносин. Цей базовий закон дозволив у подальшому створити центральний орган держави, що здійснював державне регулювання ринків НФП, – Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України. Становлення роботи цього органу характеризувалося формуванням складу Держфінпослуг. У структурі органу було виділено окремі департаменти, що здійснювали нагляд за окремими ринками НФП. У вересні 2003 р. утворено Державний реєстр фінансових установ, з моменту створення якого було розпочато річний період перереєстрації КС та КС, а також ліцензування їх діяльності. Створення Державного реєстру КС сприло відокремленню класичних КС від «псевдокредитних». На початок 2004 р. до Держфінпослуг для реєстрації надійшли документи від 8 КС, а на перереєстрацію і внесення до реєстру – від 2 КС. У лютому 2004 р. до Державного реєстру фінансових установ України була включена перша КС (Церковна КС «Анісія» (м. Львів) [15, с. 23]. У 2004 р. Держфінпослуг проведено повну перереєстрацію та ліцензування кредитних спілок та страхових компаній. На момент перереєстрації існувало 1,5 тисячі спілок, з яких перереєстрацію пройшли лише 500 КС. Слід зазначити, що відповідно до Закону України «Про страхування»

у редакції 2001 р., страховики повинні були сформувати свої статутні капітали згідно з новими вимогами: страхові установи з ризикових видів страхування мали забезпечити мінімальний розмір у сумі еквіваленту 1 млн. євро, а страховики зі страхування життя – 1,5 млн. євро. Звичайно, не всі страхові компанії змогли виконати ці нормативи, а тому ті, які бажали продовжити діяльність на ринку, повинні були або збільшити капітал за рахунок внесків власників, або здійснити об'єднання кількох установ.

Держфінпослуг розробив відповідні методичні рекомендації щодо реорганізації страховиків, що стали першим нормативним актом такого спрямування. Першою вітчизняною великою страховою компанією (СК), капітал якої збільшився внаслідок злиття та приєднання, стала СК «Універсальна», до якої у 2002-2004 рр. приєдналися СК «Страховий центр «Поділля», СК «Терен», СК «Саламандра-Десна» та СК «Карпати». Перші роки становлення державного органу характеризувалися високим ступенем нормотворчості, незалежності дій, гласності здійснених заходів, співпраці з іншими органами регулювання, створенням дієвого способу захисту прав споживачів та дотриманням законодавства шляхом функціонування територіальних управлінь.

Кризові явища, що охопили економіку України наприкінці 2008 р., не минули і ринки НФП. Суттєві проблеми, існування яких каталізувалося фінансовою кризовою, вказали на недоліки в системі державного регулювання. У 2009 р. відбулася зміна структури управління Держфінпослуг та перехід останньої від нагляду за дотриманням встановлених законодавством нормативів до нагляду, побудованого на основі оцінки ризиків та рівня платоспроможності. Першим кроком для такої перебудови нагляду стала структурно-інституційна реформа Комісії. Відповідно до неї було здійснено перехід від галузевої організаційної структури Комісії до функціональної. Необхідність такого переходу пов'язана з недоліками побудови такої структури, до яких віднесено надто широкі повноваження у

сфері регулювання ринків, якими наділені члени Комісії – директори департаментів. За всіма напрямками регулювання здійснювала одна особа, яка мала надто широкі владні повноваження щодо певних ринків НФП.

Негативним моментом досліджуваного етапу є посилення недовіри учасників ринку фінансових послуг до керівництва Держфінпослуг, й, отже, до самого державного органу регулювання. Особливого розголосу набула Резолюція професійних об'єднань небанківських фінансових установ про недовіру голові Держфінпослуг [12]. У Резолюції представники професійних об'єднань небанківських фінансових установ відзначали, що Держфінпослуг та окремі посадові особи Комісії у своїй діяльності замість системної роботи з оздоровлення ринків та їх розвитку спрямовували обмежені державні ресурси на організацію системного адміністративного тиску на небанківські фінансові установи, керуючись іншими критеріями, ніж вимоги законів України, усталена міжнародна практика, відповідальність перед суспільством. Голова проголошував публічні заяви, що не повною мірою відповідали дійсності: відсутність у Державному реєстрі фінансових установ значної частини відокремлених підрозділів НФУ та позбавлення ліцензій та виключення таких установ з реєстру. Такі дії не сприяли співпраці між органом державного регулювання та професійними учасниками, знижували рівень довіри до ринків НФУ, дезорієнтували населення, підвищували ризики у діяльності фінансових установ та збільшували загрози невиконання ними своїх зобов'язань. Протягом II та III кварталів 2010 р. з Державного реєстру працівниками Комісії було виключено більше тисячі відокремлених підрозділів.

Затримання голови органу нагляду при отриманні хабара в розмірі 500 тис. дол. США, одного з його заступників і помічника Голови у посередництві корупційного діяння було результатом цього конфлікту. Як наслідок, голову Держфінпослуг було звільнено Указом Президента України за порушення присяги державного службовця, що певним чином стабілізувало напружені відносини між професійними учасниками ринку фінансових послуг України та Держфінпослуг. Можна констатувати, що основна мета реформи Держфінпослуг у 2010-2011 рр. щодо подолання корупції не була досягнута.

Наведені вище події зумовили повне перетво-

рення Держфінпослуг у якісно новий орган. 2011 р. відбулася зміна назви та статус Регулятора через проведення адміністративної реформи – ліквідовано Держфінпослуг та створено Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (Нацкомфінпослуг). У той же час здійснено повернення до секторальної структури організації нагляду замість уведеної у 2009-2010 рр. функціональної.

Складним періодом функціонування для Нацкомфінпослуг був 2014 р. та початок 2015 р. Адже саме в період з листопада 2014 р. Комісія не здійснювала частини своєї діяльності через відсутність голови та її членів. Незважаючи на призначення в.о. голови, частина членів комісії звільнилася за власним бажанням, частина була «люстрована». Таким чином, замість 5 членів колегіального органу лишився лише один, що призвело до відсутності кворуму на засіданнях. Саме тому засідання не проводилися до лютого 2015 р. З листопада 2014 р. Нацкомфінпослуг не видавала ліцензій, не проводила інших дозвільних процедур, не реєструвала нові фінансові установи, не оприлюднювала проектів нормативних актів. Через таку бездіяльність робота деяких НФУ була ускладнена або зупинена.

Незважаючи на повне оновлення керівного складу органу нагляду, дії частини працівників попереднього складу органу регулювання продовжували негативно діяти на довіру учасників ринків. Адже у лютому 2015 р. було затримано директора департаменту на хабарі за сприяння в отриманні ліцензії на проведення страхової діяльності. Наведені вище проблеми вимагали змін у підходах до регулювання. Саме тому у 2015 р. активізувалися реформаторські тенденції в Україні, зокрема і на ринках НФП – прийнято Стратегію реформування державного регулювання ринків НФП на 2015-2020 рр. [14].

У табл. 2 виділено, узагальнено та охарактеризовано етапи розвитку державного регулювання на ринках НФП України з моменту проголошення незалежності. Виокремлено чотири етапи, що пов'язано з функціонуванням державного регулювання та його впливом на діяльність НФУ.

Початковий етап розвитку ринків НФП характеризувався відсутністю центрального органу державної влади, становленням перших законодавчих норм на окремих ринках НФП (страховому), неможливістю оцінки навіть приблизних величин обсягу ринків НФП,

Органи державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на різних етапах розвитку

Етап (періодизація)	Відповідальний орган влади	Характеристика регулювання на ринках небанківських фінансових послуг
Етап нерегульованості (1991-1993 рр.)	Центральна державна структура відсутня.	Відбувається спонтанний розвиток галузі, що здійснюється на фоні повного розриву економічних зв'язків, зростає недовіра населення до фінансової галузі через неповернення вкладів в колишньому Сбербанку СРСР та відмови від зобов'язань Держстраху СРСР за страховими полісами зі страхування життя. Відбувається перейменування Укрдержстраху на АТ «Оранта» і перехід на ринкові умови господарювання. Поява перших недержавних страховиків у формі кооперативів. Активізувалася комерційна, в т.ч. інвестиційна діяльність страховиків. Прийняття Тимчасового положення про кредитні спілки в Україні, що заклало основи відродження кредитних кооперативів в Україні. Прийнято Декрет КМУ «Про страхування», в якому зазначено мінімальні вимоги до формування статутного капіталу. Поява першої саморегулювальної організації страхового ринку – ЛСОУ (1992 р.)
Початковий етап перманентної урегульованості (1993-2003 рр.)	Центральна державна структура відсутня. Діяльність страховиків регулює Укрстрахнагляд (1993-1999), Департамент фінансових установ та ринків Мінфіну (1999-2003). Інституційне регулювання діяльності кредитних спілок здійснює НАКСУ.	Поява першої саморегулювальної організації системи кредитної кооперації – НАКСУ (1994 р.). Здійснюється систематична фінансово-економічна оцінка діяльності членів НАКСУ. Прийнято Закон України «Про страхування» (1996 р.), в якому збільшено вимоги до статутного капіталу страховиків з диференціацією видів страхування, відбувається істотне скорочення страховиків за рахунок скорочення недобросовісних учасників та тих, що не були в змозі докапіталізуватися. До кінця 1997 р. здійснено перереєстрацію усіх страхових підприємств. Здійснюється активне впровадження «Зеленої картки» іноземних страховиків на території України. Відбувається масове банкрутство псевдоспілок та недержавних пенсійних фондів, що здійснювали діяльність у формі трастових компаній. Вперше в історії України розроблено та прийнято Програму розвитку вітчизняного страхового ринку на період 1998-2000 рр. Прийнято Закон України «Про страхування» у новій редакції (2001 р.). Затверджено Програму розвитку страхового ринку на період 2001-2004 рр.
Етап турбулентного впливу в умовах глобалізації (2003-2011 рр.)	Держфінпослуг України (2003-2011 рр.)	Створення центрального органу державної влади – Держфінпослуг. Побудовано функціональну структуру органу та територіальних управлінь. Здійснено перереєстрацію усіх НФУ. Створення єдиного Державного реєстру фінансових установ України, прийняття базового законодавства щодо ліцензування кредитних спілок, інших кредитних установ, страхових компаній, НПФ тощо. Внесення до Державного реєстру відокремлених структурних підрозділів небанківських фінансових установ, створення форм звітності відокремлених структурних підрозділів фінансових установ. Впроваджені перші критерії та нормативи діяльності небанківських фінансових установ. Активізація боротьби з відмивання коштів, отриманих злочинним шляхом. Посилення вимог до статутного капіталу страховиків. Приєднання Держфінпослуг до Міжнародної асоціації нагляду за страховою діяльністю (IAIS), активізація інформаційної діяльності у ЗМІ про дії регулятора та ринок в цілому. Корупційні скандали навколо керівництва органу у 2011 році. Вперше прийнято Концепцію, що стосувалася розвитку вітчизняного кредитного кооперування (2006 р.). Постійна зміна правових основ призначення голови та членів Держфінпослуг: з 2003-2005 рр. – прерогатива Президента; 2005-2010 – прерогатива КМУ; з 2010 р. – прерогатива Президента. Масова ліквідація неплатоспроможних кредитних спілок та страхових компаній. Поява скандальних повідомлень високопосадовців щодо непрозорості та неправомірності діяльності фінансових установ. Створення тимчасової слідчої комісії ВРУ щодо дослідження кризових явищ на ринку небанківських фінансових послуг. Посилення інспекційної та контрольно-ревізійної діяльності Держфінпослуг.

Етап (періодизація)	Відповідальний орган влади	Характеристика регулювання на ринках небанківських фінансових послуг
Новітній етап в умовах євроінтеграції (2012- до сьогодні)	Нацкомфінпослуг (з 2012 р.)	Ліквідація Держфінпослуг та створення Нацкомфінпослуг. Перехід страховиків на змішану систему нарахування та сплати податку на прибуток (у 2015 р.), введення обов'язковості сплати податку на прибуток кредитними спілками (до середини 2015 р.). Створення сервісного центру обслуговування учасників ринків фінансових послуг. Реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг шляхом прийняття Концепції реформування її державного регулювання. Прийняття Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р. Неоднозначність правових основ призначення голови та членів Нацкомфінпослуг внаслідок повернення норм Конституції 2005 р.

кількості НФУ та їх учасників.

На другому етапі відбувалося становлення першого органу державного регулювання досліджуваних ринків – на страховому ринку, функціонування якого було пов'язане з постійною зміною функцій та підпорядкованості. На ринку кредитного кооперування започаткувалися основи інституційного регулювання в умовах відсутності державного регулювання на цьому ринку НФП. Частка операцій НФУ становила не більше 1,3% ВВП.

Третій етап розвитку ринків НФП характеризувався функціонуванням єдиного органу державного регулювання ринків НФП, формуванням єдиної політики держави на цих ринках, посиленням впливу глобальних чинників на їх розвиток внаслідок вступу України до СОТ, зростанням конкуренції між провайдером послуг та зниженням концентрації ринків НФП. Для цього періоду характерне поступове зростання частки послуг НФУ у ВВП держави з 3,6% у 2003 р. до 6,4% 2009 р. і подальше його скорочення внаслідок негативного впливу світової фінансової кризи 2008-2009 рр.

Новітній етап розвитку ринків НФП характеризується якісно новим підходом органу державного регулювання до роботи з професійними учасниками ринків, їх

об'єднаннями та захисту прав споживачів НФП, чому сприяє реформування державного регулювання піднаглядних ринків, що охоплює такі напрями, як: дерегуляція на ринках НФП та спрощення регуляторного середовища; удосконалення діяльності регулятора та підвищення ефективності державного нагляду; захист інтересів споживачів та відновлення їх довіри до ринків НФП; регуляторний вплив на розвиток НФП.

Створення сервісного центру з прийому громадян є додатковим свідченням наближення органу до вирішення нагальних потреб споживачів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Державне регулювання ринків НФП з моменту проголошення Незалежності пройшло еволюційний розвиток від повної відсутності регулювання до становлення та функціонування окремого незалежного органу виконавчої влади, якому на даний час притаманне докорінна трансформація структури управління та посилення державно-приватного партнерства. Подальші дослідження повинні спрямовуватись на дослідження впливу рівня державного регулювання на розвиток ринків НФП у посткризовий період.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барановський О.І. Філософія безпеки: монографія: у 2 т. / О.І. Барановський. – К.: УБС НБУ, 2014. – Т. 2: Безпека фінансових інститутів. – 715 с.
2. Бачо Р.Й. Ринки небанківських фінансових послуг: регулювання розвитку (інституційні та аналітичні аспекти): монографія / Р.Й. Бачо. – Ужгород: Вид-во ТОВ «РІК-У», 2016. – 448 с.
3. Бачо Р.Й. Страхове підприємництво регіону: сучасний стан і перспективи розвитку: монографія / Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо. – Ужгород: Мистецька Лінія, 2010. – 232 с.
4. Бондаренко Є.П. Механізм регулювання ринку фінансових послуг України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. еконо. наук : спец. 08.00.08 / Є.П. Бондаренко ; Суми. УАБС НБУ. – Суми, 2011. – 236 с.
5. Дадашев Б.А. Кредитні спілки в Україні [Текст]: курс лекцій / Б.А. Дадашев, О.І. Гриценко. – Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2009. – 98 с.
6. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» №2664-III від 12.07.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>.

7. Козьменко О.В. Страхування і страховий ринок: термінологія, законодавство і динаміка розвитку / О.В. Козьменко. – Суми: Ділові перспективи, 2006. – 68 с.
8. Левченко В.П. Розвиток ринку небанківських фінансових послуг України: монографія / В.П. Левченко. – К.: ЦУЛ, 2013. – 368 с.
9. Науменкова С.В. Ринок фінансових послуг: навч. посіб./ С.В. Науменкова, С.В. Міщенко. – К.: Знання, 2010. – 532 с.
10. Пойда-Носик Н.Н. Регулювання та безпека розвитку страхового підприємництва в регіоні: Монографія / Н.Н. Пойда-Носик, Р.Й. Бачо, М.В. Тимчак. – Ужгород: Мистецька Лінія, 2012. – 256 с.
11. Плиса З.П. Модель державного регулювання страхового ринку в Україні / З.П. Плиса // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.10, - С. 209-215.
12. Постанова Правління НБУ «Про Положення про погодження Статуту кредитних спілок з питань кредитування та розрахунків і надання позичок кредитними спілками» № 25 від 07.02.94 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041500-94>.
13. Резолюція професійних об'єднань небанківських фінансових установ про недовіру Голові Держфінпослуг В.О. Волзі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrcu.kiev.ua/main/docs/20101123.doc.
14. Реформування ринків фінансових послуг в умовах інтеграції до європейського фінансового простору : монографія / наук. ред. канд.екон.наук Р.Пукала і докт. екон. наук, проф. Н. М. Внукова. – Харків : Ексклюзив, 2016. –166 с.
15. Розпорядження Нацкомфінпослуг «Про затвердження Стратегії реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки» №499 від 19.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN009514.html.
16. Стратегія розвитку фінансового сектору України (матеріали Координаційної ради з питань політики фінансового сектору при Кабінеті Міністрів України). – К.: ДП «Видавничий дім «Козаки», 2005. – 256 с.
17. Школьник І.О. Фінансовий ринок: сучасний стан і стратегія розвитку. Монографія. Суми: Мрія: УАБС НБУ, 2008. — 347 с.

REFERENCES

1. Baranovskij, O.I. (2014). *Filosofiiia bezpeky: Bezpeka finansovykh instytutiv [Philosophy of security: safety of financial institutions](Vol.2)*. Kyiv: UBS NBU [in Ukrainian].
2. Bacho, R.I. (2016). *Rynky nebankivskykh finansovykh posluh: rehuliuвання rozvytku (instytutsiini ta analitychni aspekty) [Non-Banking Financial Services Markets: Regulatory Development (Institutional and Analytical Aspects)]*. Uzhgorod: Rik-U [in Ukrainian].
3. Bacho, R.I. & Poyda-Nosyk, N.N. (2010). *Strakhove pidpriemnytstvo rehionu: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Insurance business of the region: the current state and prospects of development]*. Uzhgorod: Mystetska Liniia. [in Ukrainian].
4. Bondarenko, Je.P. (2011). *Mekhanizm rehuliuвання rynku finansovykh posluh Ukrainy [Mechanism of regulation of the Ukrainian financial services market]*. Candidate thesis. Sumy: SumSU [in Ukrainian].
5. Dadashev, B.A. & Hricenko, O.I. (2011). *Kredytni spilky v Ukraini [Credit unions in ukraine]*. Sumy: SHEI “UABS NBU” [in Ukrainian].
6. *Zakon Ukrainy «Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehuliuвання ryнкiv finansovykh posluh» №2664-III vid 12.07.2001 p. [The Law of Ukraine «On Financial Services and State Regulation of Financial Services Markets» from July 12 2001, №2664-III]*. (n.d.). *zakon4.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14> [in Ukrainian].
7. Kozmenko, O.V. (2006). *Strakhuvannya i strakhovyi ryнок: terminolohiia, zakonodavstvo i dynamika rozvytku [Insurance and insurance market: terminology, legislation and the dynamics of development]*. Sumy: Dilovi perspektyvy [in Ukrainian].
8. Levchenko, V.P. (2013). *Rozvytok rynku nebankivskykh finansovykh posluh [Development of non-banking financial services market]*. Kyiv: CUL [in Ukrainian].
9. Naumenkova, S.V. & Vischenko, S.V. (2010). *Ryнок finansovykh posluh [Financial services market]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
10. Poyda-Nosyk, N.N., Bacho, R.Y., Tymchak, M.V. *Rehuliuвання ta bezpeka rozvytku strakhovoho pidpriemnytstva v rehioni [Regulation and safety of the insurance business in the region]*. Uzhgorod: Mystetska Liniia [in Ukrainian].
11. Plysa, Z.P. (2010). *Model derzhavnoho rehuliuвання strakhovoho rynku v Ukraini [Model of state regulation of the insurance market in Ukraine]*. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy - Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 20, 209-215 [in Ukrainian].
12. *Postanova Pravlinnia NBU «Pro Polozhennia pro pohodzhennia Statutu kredytnykh spilok z pytan kredyтування ta rozrakhunkiv i nadannia pozychok kredytnymy spilkamy» № 25 vid 07.02.1994 [Resolution of the Board of the NBU «On the Regulations on the Adoption of the Charter of Credit Unions on Issues of Crediting and Settlement and Granting by Credit Unions» №25, from 02.07.1994]* (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0041500-94> [in Ukrainian].
13. *Rezoliutsiia profesiinykh obiednan nebankivskykh finansovykh ustanov pro nedoviru Holovi Derzhfinposluh V.O. Volzi [Resolution of professional associations of non-bank financial institutions about distrust of the Chairman of the*

Financial Services Commission V.O. Volga] Резолюція професійних об'єднань небанківських фінансових установ про недовіру Голові Держфінпослуг В.О. Волзі. (n.d.). *ukrcu.kiev.ua*. Retrieved from: www.ukrcu.kiev.ua/main/docs/20101123.doc [in Ukrainian].

14. Pukala, R. & Vnukova, N. M. (Eds.). (2016). *Reformuvannia rynkiv finansovykh posluh v umovakh intehratsii do yevropeiskoho finansovoho prostoru [Reforming of financial services markets in terms of integration to the European financial area]*. Kharkiv: Exclusive. [in Ukrainian].

15. Rozporiadzhennia Natskomfinposluh «Pro zatverdzhennia Stratehii reformuvannia derzhavnogo rehuliuвання rynkiv nebankivskykh finansovykh posluh na 2015-2020 roky» №499 vid 19.03.2015 [The Resolution of the National Financial Services Commission «On Approval of the Strategy for Reforming the State Regulation of Non-Bank Financial Services Markets for 2015-2020» №499, from March 19, 2015]. (n.d.). *search.ligazakon.ua*. Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FN009514.html [in Ukrainian].

16. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy (materialy Koordynatsiinoi rady z pytan polityky finansovoho sektoru pry Kabineti Ministriv Ukrainy) [*Strategy for the development of the financial sector of Ukraine (materials of the Coordination Council on financial sector policy under the Cabinet of Ministers of Ukraine)*]. Kyiv: SE «Publishing house «Kozaky» (2005) [in Ukrainian].

17. Shkolnyk, O.I. (2008). *Finansovyri rynek: suchasnyi stan i stratehiia rozvytku [Financial market: current state and strategy of development]*. Sumy: Mrija [in Ukrainian].

Одержано 14.09.2018 р.